פאַרטאָג און בייטאָג

ישראל שטערן / וואַרשע

(סוף)

דאָרט איז שלום-עליכם דער ליבער, גוטמוטיקער, בעל-בתישער ייד, וואָס שפּאַצירט זיך אַרום מיט נאָך יידן איבער די גאַסן, די ליכטיקע גאַסן. די זון שיינט. דער טאָג איז אַ ווילער. קיין דאגות איז נישטאָ. עס רעדט זיך נאָר אַזוי: נישטאָ. אוי, אוי, איז דאָ! נאָר גאָרנישט. וואָס איז שייך? גאָט איז אַ פאָטער, גיט ער נישט קיין מכה, שיקט ער אַ בלאָטער. נאָר זאָל ער שיקן וואָס ער וויל. וועמען גייט דאָס אָן? מסתמא דאַרף דאָך זיין אַזוי. אַ סימן האָט איר, עס זאָל באַדאַרפן זיין נישט אַזוי, וואָלט געווען נישט אַזוי, וואָרום ווער נויט עס אים, עס זאָל דוקא זיין אַזוי און נישט אַזוי? און אַז ער זאָל וועלן, ס'זאָל זיין נישט אַזוי, וועט אים אימיצער זאָגן אַ דעה: ניין, לאָז בעסער זיין נישט אַזוי, מיין איך, לאָז בעסער זיין אַזוי און נישט אַזוי!...

„ירחמיאל משה האָט געפילט, אַז ער הויבט עפּעס אָן צו רעדן אַזעלכעס, וואָס ס'איז נישטאָ וואָס צו הערן".

און אונזער קלאַסישער דיכטער פילט אויך אַמאָל, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו הערן. נאָר, שאַ, מילא, אויך די אייגענע מעשה, פאַרוואָס עפּעס זיין אַ פּורש מן הצבור? אַלע יידן גייען, דאַרף מען אויך גיין. און פאָרן זיי אַוועק, דאַרף מען זיי נאָכפאָרן. און וואָס זיי טוען, טוט ער אויך. און ווי אַזוי זיי רעדן—רעדט ער אויך. ער וויל נישט זיין קלוגער פון זיי. ער מישט זיך אויס. ווערט איינער פון אַלע, אַ ייד צווישן יידן. וועגן – נישט נייע, מחשבות — נישט באַזונדערע, פאַרלאַנגען — נישט אויסטערלישע.

ער שפּרינגט נישט אין הימל אַריין. ביז צוהין איז ווייט. די זון שטייט אַזוי הויך. ס'איז דאָך בייטאָג...

דער פרימאָרגן האָט זיך זיינע אַדאָראַטאָרן, וואָס באַהונדערן זיין אָריגינעלע הלבשה, וועלכע איז געוועבט פון רויט-שטאָף, גרין-שטאָף און גאָלד-שטאָף.

דער פרימאָרגן האָט זיך זיינע חסידים, וואָס קוקן אים נאָך, טוען אים נאָך, זאָגן, פּונקט ווי ער, פול מיט האַרץ, מיט אָפּפרישנדיקער ריינקייט, זאָגן, אַזוי ווי ער, בעסער ווי הייליק, און הייליקער ווי גוט.

דער פרימאָרגן האָט זיך זיינע משכימים, וועלכע דאַווענען ותיקין און טראַכטן אַזוי דין, איידער די וועלט וועט אָנהויבן טראַכטן גראָב. וועלכע בענטשן און לויבן דעם באַשעפער, וואָס ער פאַרמאָגט נאָך אַ וועלט, וואָס זי פאַרמאָגט נאָך עטלעכע לויטערע שעהן, איידער זי לאָזט זיך אַריין אין מאַרק און זינדיקט און שווינדלט און זיפצט פאַלש און לאַכט פאַלש און לעבט קליין און שטאַרבט קליין. דער פרימאָרגן האָט זיך זיינע—געציילטע זענען זיי.

דער בייטאָג ווייסט נישט פון מיוחסים. נישטאָ קיין אויסדערוויילטע. די גאַסן זענען פול. אַלע אין דרויסן. און אַלע לעבן לויט אַ צוגעשניטענער מאָס, ווי איטלעכער וואָלט אַכטונג געגעבן, ער זאָל, חלילה, נישט זיין גרעסער פון דעם צווייטן... און טון טוט יעדערער אַזוי, אַז מען זאָל אים נישט האַלטן פאַר אַ ווילדן. און ער רעדט אַזוי, אַז אַלע זאָלן אים באַגרייפן. און וויצן זוכט ער אויס, אַז אפילו די נאַרישסטע זאָלן „פאַרשטיין דעם וויץ".

דאָס איז יענע צייט, ווען דער מעת-לעת לויפט אַרום מיט גרויסע פּענזלען און מיט שרייענדיק-העלע פאַרבן שרייבט ער אויף אַלע טראָטואַרן „געבענטשט זאָגן די געמעסיקטע".

ווען דער דעמאָקראַטיזם וואָלט נישט געוואָלט, פּונקט ווי יעדער אין גיט-געלט-גייענדיקער, אָדער לאַנג-פון-דער-מאָדע-אַרויסקער איזם, לייגן אַן אַרעסט אויף אַלע 24 ש"ה, וואָלט מען געמעגט אין גוטפריינדשאַפט אים ראַטן: אויב ער וויל זיין ממשלה זאָל האָבן אַ קיום, זאָל ער צוטריק האַלטן זיינע געטרייסטע דינער, זיין לייב-גוואַרדיע: די בייטאָגן.

די דעמאָקראַטישע רעפּרעזענטאַנטן האָבן דאָס, גלויב איך, אַביסל געשפּירט, מחמת עפּעס צו אָפט פּלעגן זיי, אָט די ניכטערע און פּראַקטישע, זיך באַנוצן מיט אַזאַ פּאָעטישן אַרגומענט ווי „די זון שיינט פאַר אַלע גלייך"...

און שלום-עליכם איז דער דעמאָקראַטישסטער פון אַלע יידישע קינסטלער.

דערפאַר איז אין זיינע ביכער אַזוי פיל זון און העלקייט, און דערפאַר מיידט ער אַזוי ווייניק אויס מיטלמעסיקע געוויינלעכע טיראַדעס און אפילו סצענעס.

אָבער, דאַכט זיך מיר, פּונקט ווי דאָס גאַנצע קיילעכדיקע יאָר מוז האָבן—לויט וועלכער נאַציאָנאַליטעטן-אָדער קלאַסן-טעאָריע איר ווילט נאָר—אַליין זיינע יום-טובים; פּונקט ווי יעדער טאָג קען זיך נישט באַגיין אָן זיין נץ החמה; פּונקט ווי יעדער מענטש האָט אין משך פון זיין לעבן כאָטש אַ האַלבע סעקונדע ווען, באַוווסטזיניק-דורכגעלויכטן אָדער תמעוואַטע-אינסטינקטיוו, ווען ער אָנט די גרויס פון לעבן אָדער די מאַיעסטעט פון טויט; פּונקט ווי אפילו די פאַרביטערטסט-פאַרביטנסטע פאַר ברידערלעכקייט און גלייכקייט קעמפנדיקע גראַשורע וועט פונדעסטוועגן איר טיטול-קאָפּ שטעלן מיט גרעסערע אותיות ווי די אַנדערע ווערטער,—אַזוי איז אויך אוממעגלעך אַ דעמאָקראַטיזם אָן דער אָרנאַמענטירונג פון אַריסטאָקראַטיזם.

און גאַנץ באַזונדער אין דער קונסט.

אודאי, איז גוט אַז מען קען אַזוי שטיין צווישן אַ גאַנצע עדה יידן, און זיין אין זיי פאַרליבט, און ווערן דורך זיי געליבט, און פאַרשאַפן זיי פרייד מיט דערציילן מעשיות און אַנעקדאָטן, און אַליין זיך פרייען מיט די אַלע טעפּליקער פון טעפּליק און מיט די באָהאָפּאָליער פון באָהאָפּאָליע און שעפּן נחת פון זיי, און אַנטציקט זיין פון זייער דרייען מיט דער צונג אויף רעכטס בשעתן שרייבן אַ „למד", וועלכער גייט אויף רעכטס, און דרייען מיט דער צונג אויף לינקס ווען מען שרייבט אַ „נון" וועלכער גייט אויף לינקס...

עס איז גאַנץ גוט. איבערהויפּט פאַר זיי, זיי, די גרינגגעשעצטע, די דערשלאָגענע, די גערודפטע, די באַליידיקטע ווערן ברייטער ווי לענגער, האָבן געוואַלדיק הנאה, אַז מען בלאָזט נישט פון זיך, מען פאַררייסט נישט דעם גאָרגל, נאָר מען ענטפערט צו דער זאַך אויף: מה שמך? פון וואַנען איז אַ ייד? און וואָס איז אייער טוכך?

האַלטן זיי טאַקי שלום-עליכמען פאַר אַ „נאַש-בראַט". ער גרויסט זיך נישט. ער שטייט נישט אויף זייערע אַקסלען. נאָר פּנים אל פּנים. גיט אָפּ אַ שמייכל פאַר אַ שמייכל. אויף אַ גוט-מאָרגן ענטפערט ער מיט אַ יידישלעכן גוט-יאָר. האָט זיך אויסגעמישט מיט דער עדה. געוואָרן אַ חלק פון כלל. כמעט נישט צום דערקענען.

כמעט... אָבער מען דערקענט. מען זעט אים פֿאָרט אַרויס. ער באַמיט זיך צו זײַן נישט־מלאכים־שפּרינגיקער, נישט פֿאַרטיפֿטער, נישט דערהויבענער פֿון זיי. דאָס אַלץ איז פֿאַר זיי נישט קיין עסק. אָבער איינס האָבן זיי דאָך יאָ ליב: פֿאַר אַ גוטן ווערט וועט אייך אַ כּתריל צווקער אַוועקגעבן אַלץ אין דער וועלט. און שלום־עליכם ווערט וויציקער פֿון זיי. ער איז דער קאָמיוואָיאַזשאָרישסטער צווישן די קאָמיוואָיאַזשאָרן, דער בלאָנדזשענדיקסטער צווישן די בלאָנדזשענדיקע שטערן, דער דראַזשנעסטער צווישן די דראַזשנער, דער פֿאַרשלעפּסטער צווישן די פֿאַרשלעפּטע קרענק.

קוקן מיר זיך צו און טראַכטן: אַזוי פּאַניע שלום־עליכם? הייסט דאָס, אַ פּנים, אַז איר זענט סײַ־ווי־סײַ אַנדערש פֿון זיי?... אויב אַזוי זענען מיר דאָך עפּעס אויך פֿון די בני־ישׂראליקלעך, און מיר האָבן טאַקי אויך אַ יידישע טבֿע: אַז מען ווײַזט אונדז אַ פֿינגער, ווילן מיר די גאַנצע האַנט. און אויב אַביסעלע אַנדערש, קריגן מיר אַפּעטיט צו־פֿולשטענדיק אַנדערש... די מאַזעפּעווקער האָבן אים אַ גאַנצן ליבן מאָנטאָג. מיר, די נישט־מאַזעפּעווקער, האָבן אויך דאָס רעכט פֿון אים עפּעס צו וועלן, (ער איז דאָך אונזערער נישט ווייניקער ווי זייערער). און מיר האָבן חשק צו זען שלום־עליכמען אין זײַן אויפֿגייענדיקייט, אין זײַן מאָרגנשטערנדיקייט.

מיטאָג־צײַט, ווען אַלע רינגלען אים אַרום, מאַכן זיך נאַריש, פּלוידערן אים אַרײַן אין די אויערן, מאַכן קאָזשאָלקעס מיט די פּראַזן, מיטאָג־צײַט, ווען ער געפֿינט זיך אינמיטן פֿון דער גאַנצער כאַליאַסטרע, דאַכט זיך, אַז ער איז אַלץ דערגאַנגען, ער ווייס שוין אַלץ. און ווער עס ווייס אַלץ, ווייס צו קנאַפּ...

קומען מיר אין אַן אַנדער שעה. פֿאַרטאָג, זוכן מיר אים אויף. אַרום אים — שווייגנדיקייט, אַרום אים — קלאָרקייט, אַרום אים — ווײַטקייט. און ער איז באַזונדער. אַליין. ער זעט אַזעלכעס, וואָס נישט אַלע קענען זען. ער הערט אַזוינס, וואָס נישט יעדער איז בכּח צו דערהערן.

דענסטמאַל ווערן מיר געוווירע פֿון אים זאַכן, וואָס נישט נאָר בײַ אונדז, נאָר אויך אַנדערש־ווו האָט מען עס נאָכנישט געזאָגט, און אַז מען וועט עס אַהינצו ברענגען, וועט מען דאַרפֿן, לויט דעם קלאַנג און לויט דער וואָג, דערקענען דעם מעטאַל...

דענסטמאָל איז ער אַן אַנדערער. דער מענה־לשון ווערט אים אָפּגענומען. האָט שוין נישט דאָס געשליפֿענע צינגל. שיט נישט מיט ווערטער, ווי אַ פֿאַראַוועט מיל. עפּעס נעמט ער שטאַמלען: „ווער קאָן דאָס וויסן?" „איך ווייס? למאי זאָל איך זאָגן אַזעלכעס, וואָס איך האָב נישט געזען מיט די אויגן?"... אָבער דווקא דענסטמאָל רעדט ער אַזוי פּינקטלעך, דווקא דענסטמאָל ווייס ער אַזוי פֿיל!...

דאָ פֿאַרשאַפֿט ער אונדז קונג דורך טאָן־איינגעהאַלטנקייט, מייסטערישע געשניצטקייט, דורך דיסקרעטקייט.

נאָר איצט וויל איך גראָד נישט ברענגען קיין מוסטערן פֿון שלום־עליכמס פֿאַרשווייגן־קענעניש. דאָס איז אַ טעמע פֿאַר זיך. איצט וויל איך זען ווי אין אַזעלכע השכּמהדיקע, פֿײַערלעכע, טאָג־אויפֿבויכדיקע שעהען גרייט־צו אונדזער מייסטער פֿאַר אונדז איבערראַשונגען. ער באַווײַזט אַ קינץ, אַז אַ גאַנצע פּאָרציע דיבורים, וואָס ער דערלאַנגט אונדז, מאַכן אונדז נישט מיד, אדרבה, מיר נעמען זיי אויף, ווי אַנגעלייגטע געסט. ווײַל מיר ציגן זיך גלײַך איבער וווהין זיי צילן. און דער ציל איז אַ שיינער. מיר וועלן דערגרייכן צו עפּעס גראַנדיעזעס, צו אַזעלכעס, וואָס ווערט דערהויבן ביז סימבאָל.

„אַ גוטן יום־טובֿ! — זאָגט ער און קושט נאָכאַמאָל די מזוזה. — גאָט זאָל העלפֿן דערלעבן איבער אַ יאָר, און מען זאָל זײַן געזונט, און מען זאָל גיין איינער צום אַנדערן אויף שׂמחות און גיכן אויף אַ חתונה בײַ אײַערע טעכטער, און נאָכדעם, אם ירצה השם, בײַ אײַער זון, און יידן זאָלן אויסגעלייזט ווערן פֿון אַלע צרות, און מען זאָל הערן בשׂורות טובֿות ישועות ונחמות אויפֿן כּלל יידן, וואָרום ס'איז שוין צײַט גאָט זאָל עפּעס רחמנות האָבן, יידן זאָלן עפּעס אויפֿגעריכט ווערן, און ס'זאָל זיך פֿאַרבעסערן אין די פּרנסות, און ס'זאָל גלאַט עפּעס ווערן גוט אויף דער וועלט און פֿריילעך אויפֿן האַרצן, און ס'זאָל זײַן... און ס'זאָל ווערן... ס'זאָל... ס'זאָל... ס'זאָל...

ירחמיאל משה דער מלמד ווייסט שוין אַליין נישט, וואָס ער זאָל זײַן און וואָס ער זאָל ווערן. ער האָט שוין, דאַכט זיך, אויסגעשאָטן אַלסדינג, וואָס ער האָט געהאַט. איז ער געבליבן שטיין נישט אַהין נישט אַהער; ווי אַזוי גייט מען אַוועק גלאַט אַזוי, אין מיטן דרינען, אָן אַ זײַ געזונט? אַ גליק וואָס ער האָט זיך דערמאָנט:

— און ס'זאָל... קומען משיח!"

דאָס איז אויסגעלייטערטער, שאַרפֿער, קריסטאַלענער הומאָר. פֿאַרטראַכטנדיק זיך. לאַכן מיר, און לאַכנדיק ווערן מיר פֿאַרטראַכט.

אַ סך ערטער בײַ ש"ע, ווו די ווערטער לעבן אין אַן אויסגעשפּראָכן דעמאָקראַטישער אָרדנונג. זיי זענען, נישט ווײַל זיי מוזן. פֿרײַוויליק שטייען זיי אויפֿן עמוד. צווינגען קען זיי קיינער נישט. אַז זיי וועט געפֿעלן ווערן האָבן זיי אַ ברירה אַריבערצושפּרינגען אויף אַן אַנדער זײַטל. און וועט נישט זײַן בײַ זיי קיין סאָלידאַריטעט, וועט אַ טייל פֿון זיי אַוועקגיין, אַ טייל וועט בלײַבן, קיינער וועט זיי אויך קיין דעה נישט זאָגן. „אדם אַ מענטש, צפּור אַ פֿויגל, קאַטשקע רוק זיך", אָט דאָס קענט איר אַרײַנשטעלן אין אָנהייב פֿון אַ ווילנערס אַ מאָנאָלאָג, אין מיטן, אָדער אין סוף, וואָס איז די נפֿקא מינה? ווי זאָגן דעמאָקראַטן: „די זון שײַנט אויף אַלע גלײַך"... און אַזעלכע „גלײַכקייטן" קענט איר פּאַקן גאָר אַ היפּש ביסל.

אין דעם ציטירטן מאָנאָלאָג זענען די ווערטער צוזאַמענגענומען מיט אַ אײַזערנעם געזעץ. יעדע פֿראַזע פֿילט אויף זיך אַ דיקטאַטור. יעדע שורה איז פֿאַראַנטוואָרטלעך. אַלע ווערטער ווייסן וועמען זיי דינען, און אַלע האַלטן אונטערטעניק אויסגעשטרעקט די הענט צו זייער הערשער, צו דעם לעצטן זאַץ. און די קרוין איז: „און עס זאָל קומען משיח".

נאָך די אַלע ווונטשענישן, טאָ ווער זאָל זײַן דער גרעסטער, אויב נישט אָט דער זאַץ? וואָס איז די העכסטע האָפֿנונג, אויב נישט ער? וואָס קען זײַן דאָס לעצטע וואָרט, אויב נישט „משיח"?...

אויסערלעך, פֿאָרמעל — ווירטואָזיש, שטאָלצן, אינערלעך — סימבאָליש. דאָס איז שלום־עליכמס אויפֿגאַנג, זײַן עלות־השחר...

נאָר דער באַגינען וועט אַוועק. ס'וועט ווערן טאָג. סאָלידער באַלעבאַטישער טאָג.

גייען מיר ווײַטער, עפֿענען נאָך אַ דערציילונג, אַ דריטע, אַ צענטע.

אויפֿן וועג שמייכלען מיר פֿאַרבײַ, וואָס עס שמייכלט פֿאַרבײַ זיך. און מיר שטעלן זיך אָפּ בײַ דאָס, וואָס כאַפּט אָן פֿאַרן אויג און פֿאַרן האַלדז און לאָזט זיך נישט אַוועקגליטשן. קיינמאָל נישט. ווײַל עס איז דויערנדיק. דויערנדיק מיט דער שימערינדיקער אמתדיקייט, מיט דער סאָמעראָדנער שלום־עליכמדיקייט.